

způsobem se Karel IV. odvolával na přemyslovskou tradici, aby legitimoval a posiloval svou královskou moc v Čechách. Z Karlovy iniciativy shromáždili dvorští legisté všechny dokumenty popisující rozsah královské moci a vztahující se ke způsobu výběru vládce, ať už privilegium Fridricha Barbarossy z roku 1158, buly Fridricha II. či dokumenty vydané Rudolfem a Albrechtem Habsburským. Tato akta byla představena na sněmu svolaném Karlem do Prahy v dubnu 1348. Tehdy bylo potvrzeno, že výběr českého krále vždy náleží společenství velmožů; měl být také ustanoven průběh korunovační ceremonie. Wihoda zdůrazňuje, že Karel se svými skutky, které měly podpořit splendor a legitimitu jeho vlády, odvolával na český intronizační rituál, dynastickou legendu Přemyslovců a svaté patrony společenství. Zmiňuje se samozřejmě i o Zlaté bule Karla IV. z ledna 1356, a zvláště o pasážích, které potvrzují nadřazenou pozici českého krále mezi říšskými knížaty na dvorských sněmech. V souvislosti s látkou, která zjevně autora zajímá nejvíce, tedy s principy královské vlády v Čechách, Wihoda poznamenává, že Zlatá bula dávala českému panovníkovi právo přenést královská privilegia na prvorozeného potomka. V případě, kdy by vládnoucí král žádného neměl, měli o výběru nástupce vlády rozhodovat čeští páni. Výklad uzavírá rozsáhlá pasáž věnovaná vzniku materiálního symbolu a současně prostředku sjednocujícího ideovou vzájemnost – koruny sv. Václava. Tímto způsobem byl dokončen proces vzniku svébytného politického útvaru, na jedné straně disponujícího strukturou a atributy typickými pro monarchie evropského Západu, na straně druhé se vyznačujícího množstvím specifických vlastností.

Kniha Martina Wihody nabízí mnohdy nestandardní, většinou ale dobře podložené interpretace. Podle mého názoru se zařadí do kánonu historiografických prací věnovaných dějinám země, kterou charakterizovala výjimečná schopnost propojovat domácí tradice s impulzy západní kultury.

ANDRZEJ PLESZCZYŃSKI

Lukáš REITINGER, *Vratislav II. První král Čechů*, Argo, Praha 2017
(= *Ecce homo* 27)

533 s., ISBN 978-80-257-2070-7

Bádání o raně středověkých dějinách neodmyslitelně provází nedostatek pramených záznamů. I to málo písemných zpráv navíc vyvolává řadu otázek, důvěryhodností počínaje, metodickým uchopením konče. Jedná se o objektivní fakt, který do popředí vystupuje tím naléhavěji, čím více se práce odklání od prostého popisu historických událostí a snaží se postihnout obecnější trendy ve vývoji myšlení, chování či správní organizace. Kapitulu samu pro sebe pak tvoří biografické studie, bez ohledu na to, zda orientované na jednotlivce či společnými znaky definovanou skupinu. Absence ego dokumentů klade do cesty jen těžko překonatelnou překážku. Odhodlat se za takových výchozích podmínek k psaní biografie raně středověkého

panovníka vyžaduje nejen notnou dávku odvahy, ale také intelektuálních schopností a v neposlední řadě zručnosti při stylizaci dosažených výsledků. Lukáš Reitinger žádnou ze zmiňovaných vlastností nepostrádá a s nástrahami žánru se vypořádal zdařile. Připravil tak knihu, která má potenciál oslovit nejen poučené badatele, ale rovněž širší spektrum čtenářů.

Titul *Vratislav II. První král Čechů* nenechává na pochybách o obsahu a zaměření publikace. Reitinger se hlásí k odkazu Le Goffova Ludvíka IX., čemuž odpovídá zvolená metodologie a členění knihy. Zatímco chronologickému přehledu Vratislavova života a relevantních událostí daného období zůstaly vymezeny pouze dvě kratší kapitoly v rámci *Úvodu*, skutečnou kostru práce tvoří tři obsáhlé tematické celky. Ten první, *Kosmův labyrint*, provádí čtenáře zprávami a myšlenkovým světem svatovítského děkana, jehož kronika představuje nepostradatelný pramen poznání nejstarších dějin. Zůstává však také nevyčerpatelným zdrojem interpretačních potíží, jež provázejí odkrývání záměrů a pozadí Kosmova líčení. V případě Vratislava je situace o to komplikovanější, že v historiografii panuje dlouhodobá shoda na kronikářově nevráživém postoji vůči korunovanému panovníkovi. Otázka důvodu děkanovy zášti tak do jisté míry tvoří úhelný kámen v hodnocení prvního českého království. Navazující část *Vyšehrad a jiné vzpomínky* se obrací k dalším domácím pramenům. Upírá pozornost na písemnosti vyšehradské proveniencie, pamětní zápisy z Olomouce, Hradiska, Sázavy či Ostrova, rozebírá otázku Vratislavových listin a v neposlední řadě se věnuje vlastní vyšehradské rezidenci a jejímu reálnému i symbolickému významu (jakkoliv oba samozřejmě splývají). Poslední tematický úsek *Věhlas krále za hranicemi* hodnotí obraz Vratislava II. v zahraničních pramenech. Mezi nimi vynikají dva stěžejní zdroje. Tím prvním je tzv. řezenská sbírka bohemiakálních listů, jichž byl český král adresátem, případně zadal podnět k sepsání. Největší prostor však pokrývá rozbor letopisů kláštera Pegau, po Kosmově kronice nejobsáhlejšího narativu, jenž zpravuje o Vratislavovi a jeho době.

Výraznou devízou knihy je autorova práce s prameny, způsob kladení otázek a hledání odpovědí. Reitinger shromáždil i na první pohled marginální zmínky z řady různých zdrojů a získané informace srozumitelně zasadil do širšího kontextu událostí 11.–12. století a středověkého myšlení. Čtenáře zároveň seznamuje s otázkami, jež si v souvislosti s prvním českým králem moderní historiografie pokládá takřka od svých počátků. Výchozí rozložitá kostra pramenných údajů, analogií a výsledků staršího bádání navíc působí jako vhodná protiváha skutečnosti, že se nabízené odpovědi často pohybují v rovině hypotetických konstrukcí. Autor si daný stav dobře uvědomuje, neboť s jednoznačnými závěry pracuje poměrně opatrně. Celá práce tak mimo jiné vyznívá sympaticky jako podnětná diskuse nad zajímavým tématem.

Zvolený postup, jenž se namísto chronologické linie opírá o tematické celky, ale není bez rizik. Rozebírané údaje se opakují a nelze se vyhnout dojmu, že zkrácení textu by na výpovědní hodnotě knihy neubralo. Je znát, že základ publikace tvoří kvalifikační vysokoškolská práce, zatímco ambice knihy přesahují čistě odborné zaměření. Plynulé pasáže psané lehkým perem se střídají s hutnými, detailními rozborů, nejednou rámovanými do složitých souvětí. Reitingerovi se však podařilo

vyvarovat jiného nebezpečí, které s sebou nese zvolený způsob psaní biografie. Text knihy, přes řadu drobných detailů a vedlejších linií, jimž autor věnuje pozornost, vytváří provázaný celek vykreslující poměrně kompaktní obraz panování prvního českého krále. S jedinou výjimkou.

Zatímco v jiných případech autor pečlivě zvažuje protichůdná svědectví pramenů i jejich interpretace, hodnocení Vratislavova království je zasazeno do předpřipraveného schématu. Autor se přiklání k výkladu, který důvod Kosmova negativního vztahu ke králi hledá v širších souvislostech domácího politického myšlení. Královská hodnost měla ze své podstaty ohrožovat nástupnické zvyklosti. Stařešinský řád zajišťoval nárok na vládu celému rodu, jehož nejstarší příslušníci se měli střídát na knížecím stolci. Království však směřovalo k primogenituře, tedy ke stavu, který by ze hry vyloučil nejen zbylé větve rodu, ale také předáky jako důležité hybatele mocenských poměrů. Právě snaha radikálně změnit panující řád se měla stát důvodem obecného odmítnutí Vratislavova projektu, které se promítlo rovněž do Kosmova vztahu ke králi a našlo výrazný ohlas v textu kroniky (s. 63nn).

Na první pohled logický a přesvědčivě formulovaný příběh ovšem vykazuje určité slabiny. Patrně největší překážku mu do cesty klade obrazový cyklus zachovaný ve znojenské rotundě sv. Kateřiny, který nechal zhotovit Konrád II. Znojemský. Není přitom podstatné, zda malby vznikly u příležitosti jinak neznámé dohody o nástupnictví mezi úředním knížetem a Soběslavem I., nebo pouze připomínají rodové kořeny moravských Přemyslovců. V každém případě se jedná o působivé vyjádření legitimního postavení znojemských knížat a jejich nároku na pražský trůn. V rodové linii postav od mytického oráče Přemysla až k donátorovi nechybí ani Vratislav II., snadno rozpoznatelný od knížecích figur královskými atributy – korunou a žezlem. Pokud by Vratislavovo království zásadním způsobem ohrožovalo panující řád, znojemský úředník a jeho rodina by náleželi mezi hlavní postižené. Přesto měla obrazová výzdoba Konrádovi, jeho potomkům, nejbližšímu okolí z řad nobility a všem dalším návštěvníkům svatostánku připomínat prvního českého krále. Mohlo se jednat o varování před nebezpečím, které s sebou nesla královská hodnost? V takovém případě by však celý cyklus nabýval těžko srozumitelných rozměrů. Nabízí se jednodušší vysvětlení. Konrád považoval Vratislava a vzhledem k formě zobrazení i jeho královskou hodnost za nedílnou součást přemyslovské memorie. Paměti, která prvnímu českému králi přisuzovala odpovídající místo v řadě předků, jež symbolizovala postavení, práva a ambice rodu, k němuž úředník náležel.

Je škoda, že Reitinger při vši své pečlivosti nevěnuje obrazu krále ve znojenské rotundě větší pozornost. Zvláště když jeho vlastní závěry výše naznačený narativ dále nahlodávají. Autor předpokládá, že tzv. První Kosmův pokračovatel, tradičně označovaný za Kanovníka vyšehradského, ve skutečnosti náležel ke členům svatovítské kapituly (s. 161–162). „Přesun“ Kosmova pokračování z Vyšehradu na Pražský hrad však nastoluje další otázky a mění některé souvislosti. Pokračovatel náležel ke stoupencům krále syna Soběslava I. Oslavné rysy ale nepostrádá ani Vratislavův obraz. Kronikář hovoří o králi „blahoslavené paměti“, který vyšehradský kostel založil po vzoru císaře Konstantina – a to přesto, že Vratislav v době založení královský titul ještě nedržel. Ve svatovítské kapitule by tak nedlouho po sobě vznikly

dva texty s protichůdným pohledem na Vratislava. Samo o sobě nejde o překvapivou skutečnost, názory a životní postoje se prostě mohou lišit. Problém je, že se tím do torzovité mozaiky přidává další místo pozitivní paměti na Vratislava a relativizuje se síla ideového podhoubí, z něhož měl Kosmův záporný vztah ke králi vycházet. Navíc se tak zároveň oslabuje význam a vliv vlastního děkanova textu, a to dokonce na půdě domovské instituce. Patrně ještě podstatnější otázkou pak je, zda Pokračovatel vůbec četl a chápal Kosmovy řádky stejným způsobem, jakým k nim přistupuje současná historiografie.

V neposlední řadě se Lukáš Reitinger kloní k názoru, že Soběslav I. usiloval o královskou korunu, přičemž jeho šance hodnotí jako realistické (s. 247–249). Jenže jak reálné mohly vyhlídky skutečně být, když autor zároveň vychází z představy, že království ohrožovalo samotný řád, o nějž se opírala politická konstrukce přemyslovských Čech? Odpor ke královské hodnosti by se ukrýval v genetickém kódu domácího myšlení. Soběslavův pokus by tak nutně vedl ke stejným neblahým důsledkům jako v případě Vratislava. Naznačený směr úvah ovšem není vůbec nutný. Dobrý příklad nabízí poměry ve skandinávských královstvích, které se výrazně lišily právě s ohledem na nástupnické zvyklosti. Zatímco v Norsku se plně prosadil princip dědičného království a primogenitury, ve Švédsku získal navrch volební mechanismus, který umožňoval sesazení krále a výběr nového panovníka bez ohledu na míru pokrevního příbuzenství.¹ A rovněž v Norsku šlo o výsledek procesu, v němž korunovace, svolání za krále na sněmovním shromáždění a pokrevní linie představovaly někdy soupeřící, jindy navzájem se doplňující prvky nástupnictví. Představa, že korunovace spojená s pomazáním v sobě inherentně obsahuje princip dědičnosti z otce na syna je tak do značné míry zavádějící. Postava krále ve znojemské rotundě ostatně přesvědčivě napovídá, že takto deterministicky nebylo království vnímáno ani v domácím prostředí.

Výše řečené neznamená, že Vratislav netoužil zajistit panovnické důstojenství užší rodině. Stejným způsobem ale patrně uvažovali všichni držitelé kamenného stolce. Královská hodnost představovala jen jednu z možností ve hře o trůn. Jaký obsah království ale ve výsledku získá, to záviselo, podobně jako ve Skandinávii, na řadě okolností včetně náhody. Proto mohl mladý Kosmas svolávat věčnou slávu králi a království ve slavnostním hymnu *Versus post missam*, zatímco na sklonku života projevoval vůči Vratislavovi výrazně menší sympatie. Zda se přitom stala důvodem nevraživosti právě královská hodnost, je otázkou. Reitinger přesvědčivě dokládá, jakou práci si Kosmas dal s fabulací událostí týkajících se existence olomouckého biskupství, jehož legitimitu kronikář vehementně zpochybňoval (s. 89–99). Nelze se navíc vyhnout úvaze, zda do Reitingerova výkladu Vratislavova království až příliš nezasahuje podvědomé zrcadlení roku 1172, kdy se Vladislav II. jako jediný skutečně radikálně rozešel s panujícími pořádky a z vlastní vůle dosadil syna Bedřicha na trůn. Do jaké míry se však příběhy Vratislava a Vladislava stýkají, zůstává minimálně nejisté.

1) Sverre BAGGE, *Cross & Scepter: The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*, Princeton 2014.

Na interpretaci pramenů a obrazu prvního českého království patrně shoda panovat nikdy nebude. Problém je, že nastíněná linie výkladu na první pohled nepůsobí příliš funkčně a soudržně v rámci knihy, na čemž se nemalou měrou podílejí autorovy vlastní závěry. Nic to však nemění na skutečnosti, že Lukáš Reitinger napsal povedenou práci, která se nepochybně zařadí mezi ceněné příspěvky domácí raně středověké medievistiky a nastaví vysokou laťku dalším biografickým pokusům.

JAN ZELENKA

Jiří FAJT, *Dlouhý stín císaře Karla IV. K recepci lucemburské panovnické reprezentace v severovýchodních teritoriích Svaté říše římské*, překlad z němčiny Marta Eich, Národní galerie, Praha 2015
265 s., 328 vyobrazení, ISBN 978-80-7035-603-6

Graficky nápaditou knihu s cennou fotodokumentací tvoří soubor čtyř přeložených a částečně doplněných studií z let 2008–2014, které Jiří Fajt propojil úvodní reflexí nazvanou „Národní versus teritoriální dějiny“. Přestože autor nevyužil možnosti, aby se vyrovnal s kritickými ohlasy následné literatury, lze tuto knižní publikaci posuzovat jako vědeckou monografii sui generis. Tak k ní také budu přistupovat, avšak se záměrným omezením na problémy přesahující ryze odborné otázky dějin umění. Již tím naznačuji inspirativnost některých autorových vývodů a úvah pro studium interdisciplinární povahy. Hned z úvodu je ostatně zřejmé, jak velkou roli mají v autorově podání ryze politické dějiny, jejichž pevnou součástí byla v Karlově době reprezentace jeho panovnické moci.

Stručně, v několika slovech, Jiří Fajt představil ústřední linii výkladu. Pro ovládnutí římskoněmeckého trůnu nově zvolený král Karel IV. potřeboval nejen správný, ale i reprezentativní základnu. Tu měl v Čechách, kde si výnosnými nominacemi a prebendami získal síť věčných stoupenců, s jejichž pomocí pak prosazoval svoji domácí i říšskou politiku. Pro studium střeoevropského umění za vlády Lucemburků z toho plyne rozšíření geografického záběru za dnešní hranice České republiky. Teritoriální pohled, řekněme si to otevřeně, znamená téměř říšskoněmecké pojetí, byť někdy skryté za koncept „kulturní krajiny“. Nahradíme-li ale adjektivum „národní“ ve smyslu jazykově etnickém výrazem „bohemikální“, pak náhražky teritoriální není třeba. Pouze však pro oblast výtvarného umění a architektury, kde nejsme s to ryzí etnické češství průkazně postihnout.

Možné rozšíření domácího obzoru Jiří Fajt tentokrát zaměřil severovýchodním směrem do Braniborské marky (se zvláštním přihlédnutím k biskupskému dómu v Havelbergu), níže pak do arcibiskupství magdeburského a závěrem též do markrabské i biskupské Míšně. Vyšel přitom ze sporného předpokladu, podle něhož bylo pražské dvorské umění lucemburské éry za „náboženských válek a následných